

FİİL KIPLERİ

Kipler fiili niyet, istek, şart, gereklilik ve emir şeklinde tamamlayan eklerdir. EAT metinlerinde kiplerin çoğu zaman birbirlerinin anlam alanlarıyla örtüştükleri görülmektedir. Aynı ek hem emir, hem istek, hem de gereklilik bildirebilmektedir. Örneğin istek kipi bazen gelecek zaman, bazen geniş zaman veya emir göreviyle kullanılmaktadır. Bu sebeple EAT metinlerinde kiplerin kullanımı bağlama göre değerlendirilmelidir.

FİİL KİPLERİ

- İstek Kipi: İstek eki – (y)A'dır. Bu ek EAT'de istek yanında emir göreviyle de kullanılmıştır. İstek kipinin görev alanı geniştir. İstek, gelecek zaman ve geniş zaman anlamlarını taşır.

Kişi	Teklik	Çokluk
1. Şahıs	-Am	-AvUz / - AlUm
1. Şahıs	-AsIn	-AsIz
1. Şahıs	-A	-AlAr

İstek Kipi Kullanımına Örnekler

- *Dileriseñ kim kızum vire^m saña* (YZ) «Dilersen kızımı sana vereyim»
(1. Tekil Şahıs)
- *Bunu evüñde gizleyüvire^{sin}* «Bunu evinde gizleyiver» (YZ) (2.T.Ş)
- *Avrat namaz kıılırken eri kığır^{sa} namazın koy^a var^a* (Marz.) (3.T.Ş)
- *savaş^{alum}, dögiş^{elüm}* (DK) (3.Ç.Ş); *eyitdi görev^{üz}* her neyse yazu
«dedi: yazı her neyse görelim» (Hüs.) (3. Ç.Ş)
- *Añasız ben kılı dahı duada* «duada bu kulu da/beni de anasınız»
(Hüs.) (2.ÇŞ.)
- *Kañlı koca oğlı kan turalı nitmiş diy^{eler}* (DK) (3.Ç.Ş)

İstek Kipinin Olumsuzu

- İstek kipinin olumsuz çekimi –mA olumsuzluk eki ile istek ekinin –(y)A birleşmesiyle yapılır.
- Ben ölüp sen alıcak tacum tahtum saña vir**meyeler** (DK) (3.Ç.Ş)
- Aslıñuzdan bir diri kişi ko**mayam** didi (Dan.) (1.TŞ.)

FİİL KİPLERİ

- Gereklilik kipi: Günümüz Türkiye Türkçesindeki –mAll gereklilik kipi EAT'de bir-iki örnek dışında henüz yaygınlaşmamıştır. Onun yerine EAT'de –mA gerek, -A gerek, -sA gerek gibi yapılar kullanılmıştır.
- -mAk gerek: Öğriya boynından as**mak gerek**
- -A gerek: ol ağaç dibinde turgıl, **gerekdür** kim bir atlu gele
- -sA gerek: süñüsi ol**sa gerek** alplaruñ
- Bil**melü**, istem**elü** gibi nadir kullanımlar da var.

FİİL KİPLERİ

- Şart kipi: Şart eki –sA'dır. Şart eki, şart ifadesi yanında dilek/istek anlamı da içermektedir. Bu ek bazı durumlarda zarf-fiil eki görevini de üstlenmiştir.

Kişi	Teklik	Çokluk
1. Şahıs	-sAm	-sAvUz / - sAk
1. Şahıs	-sAñ	-sAñlz
1. Şahıs	-sA	-sAlAr

Şart kipi kullanımına örnekler

- Ta'amundan yirsem veli ni'metüm olursın «Yemeğinden yersem veli nimetim olursun» (Dan.) (1.T.Ş)
- Bir sözüm var eydeyüm dutarısañ (2.T.Ş)
- Yir-ise yisün yimez-ise tursun gitsün (DK) (3.T.Ş)
- Eger koyıvirsevüz turmaz, girü bir fitne kaynadur (Dan.) (1.Ç.Ş)
- Eger buyurursañuz (Dan.) (2.Ç.Ş)
- Yir yüzine çıksalar ölür bular (3.Ç.Ş)
- Şart kipinin Olumsuzu: -mA+sA ekiyle oluşturulur.
- Basup öldürmese anuñ başını keserler (DK) (3.T.Ş)

FİİL KİPLERİ

- Emir Kipi: Emir kipinin şahıs ekleriyle birleşik biçimleri aşağıdaki gibidir. Günümüz Türkiye Türkçesinde olduğu gibi EAT'de 1.ve 2. tekil şahısekleri istek-dilek kipinde kullanılmaktadır.

Kişi	Teklik	Çokluk
1. Şahıs	-Aylm/Ayln	-AlUm
1. Şahıs	-Ø/ -Gıl	-Uñ/-UñUz
1. Şahıs	-sUn	- sUnlAr

Emir kipi kullanımına örnekler

- Döne döne savaşı^{ayın} (DK) (1.T.Ş)
- Var git didiler (DK) (2.T.Ş)
- Bilür kişilere inan^{gıl} (2.T.Ş); di^{gıl} ol ilden saña getüreyim (2.T.Ş)
- Gels^{ün} bizi Kazan ile barışdursun (DK) (3.T.Ş)
- Var^{alum} düşmeni haklay^{alum} didi (DK) (1.Ç.Ş)
- 2. Çoğul Şahısta –ñ, -ñUz biçimleri de var!
- dirse han var^{uñ} getür^{üñ} öldüreyim didi (DK) (2.Ç.Ş)
- Bunları hep deñize salsunlar (3.Ç.Ş)
- Bu işde tiz oluñ (2.Ç.Ş) göster^{meñ} ihmal

EK FİİL (CEVHER FİİL)

- Ek fiil, İsimlerin sonuna gelerek onları yüklemleştirir. Fiillerin birleşik çekimlerinde de kullanılırlar. Eski Türkçe'deki er-> i- fiilinden gelir.
- İsimlere gelen ek fiil, Eski Türkçe döneminde isimle şahıs eki arasında geniş zaman çekimiyle yer alıyordu (yorgun turur men «yorgunum»). Fakat zaman içinde bu fiilin zaman eki kaybolunca fiilin tabanı isimle birleşerek gramerleşmiştir. Eski Anadolu Türkçesinde ek fiil sürekli yuvarlak ünlülüdür.

EK FİİL (CEVHER FİİL)

- Hoş **makamdur**.
- Cihan kaç **kısımdur**.
- **Melekdür** bu meger göklerden inmiş.
- Ek fiil, mastar ekli biçimlere gelebilir: yimekdür, dürtmekdür ...
- Bu fiil bazen sıfat-fiil ekleri ile oluşturulmuş isimlerin üzerine de gelir: *olandur* gibi.
- Ayrıca şahıs ekleriyle de ek fiil yapısı kurulabilir: yazuklu**van** «günahkarım» (1.T.Ş), konuk**sin** «konuksun» (2.T.Ş),

Fiillerde Birleşik Çekim:

- Günümüzden farklı bir yapısı yoktur. Hikâye, rivayet ve şart i- «imek» fiili ile yapılır:
- Hikâye: inanmışıdı, uyumışıdı, görürdi...
- Rivayet: bilmezmiş, dirlermiş, kılmışımış...
- Şart: varurısa, dilerse, virürse ...

Birleşik Fiiller

- Birleşik fiillerin Türk dilinde önemli bir gramer kategorisi olduğu düşünülmektedir. Birleşik fiiller Eski Türkçe döneminden beri kullanılmaktadırlar. Birleşik fiiller, isim ve yardımcı fiillerle oluşturulanlar, kalıplaşmış yapılarla kullanılanlar ve tasvir fiilleri ile oluşturulanlar olmak üzere üç bölümde ele alınabilirler.

Birleşik Fiiller

- Fiil+fiil yapısında oluşturulan birleşik fiillerde esas fiile onu çeşitli bakımlardan tasvir eden yardımcı bir fiil getirilir.
- -I vermek: diriliver-, koyuvir-, buliver-, alıvir-, geçürivir- gibi.
- -A kalmak: bakakal-,
- -A/-U yaz-: yıkılayaz-
- -Ip dur-: (Şimdiki zaman) and içüp dur-, işidüp dur-...
- -Ü tur-/dur-: en yaygın kullanımı örü tur- «ayağa kalkmak».
- -U gör-: söyleyügör- , ulaşugör-

Birleşik Fiiller

- İsim+Fiil Biçiminde Kurulan Birleşik Fiiller: Bunlar et-, ol-, kıl-, eyle-, dut-, bul-, ver-, kal-, gör- gibi fiillerin yardımcı fiil görevinde kullanılmasıyla oluşmuş yapılardır.
- Et-/it- yardımcı fiili ile yapılanlar: Selam it-, buyruk it-, fikr it-, kıyas it, ceng et-
- Kıl- yardımcı fiili ile yapılanlar: karar kıl-, şükr kıl-, merhamet kıl-, rencide kıl-, hamle kıl- gibi.
- Ol- yardımcı fiili ile yapılanlar: ağır ol-, helak ol-, zahir ol- «belli olmak»
- Ver- yardımcı fiili ile yapılanlar: haber vir-, farman vir- «ferman vermek»...